

şah İsmail Hatai şiirlerinde Tarikat ve Ahlakî Deęerler Eğitimi

Mehmet Besim İSMAİLEFENDİOğLU*

ABSTRACT

şah İsmail Hatai is a poet, who has great importance in the Anadolu Turkishness or in the Anadolu Alevi-Bektashi. Even today his poems are in the people's heart. His name is mentioned and his poems are read in the Cem ceremonies. According to my opinion, it's on the basis of his demand for such, not has established a state in history, but, the people's hearts are adressed by him. In other words, he came to the fore with "sûfilik" and poetry. şah İsmail is a person, who admires to Hacı Bektash Veli. He walked on his way until "şeyhlik" returns to "şahlık" and he adopted his principles and tried to be adopted them. In this study We aim to examine the moral values in his poems.

KEY WORDS: *şah İsmail Hatai, moral values based education, cem ceremonies.*

1. TASAVVUFTA/TARİKATTA AHLAK EğİTİMİ

Tasavvuf, İslam'ın ruh hayatı ve İslam Peygamberi'nin şahsında temsil ettiği manevi otoritenin müesseseseleşmiş ve günümüze kadar yaygınlaşarak gelmiş şeklidir¹.

Tasavvuf, İslami İlimlerin zirve noktası, zübdesi ve özü olarak ifade edilmiştir.²

Tasavvuf, hakikatleri almak, halkın elinde bulunandan ümidi kesmektir.³

* şah İsmail Hatai ile ilgili şiirler, Nejat BİRDOğAN tarafından yapılmış incelemesinden alınmıştır. Bakınız; Nejat Birdoęan, Alevilerin Büyük Hükümdarı şah İsmail HATAI, Can yayınları, İstanbul 1991

** **Dr;** Diyanet İşleri Başkanlığı Başmüfettişi

1 Kamil YILMAZ, Tasavvuf ve Tarikatlar, Ensar Neşriyat, İstanbul 1994, s.19

2 YILMAZ, a.g.e., s.19

3 Mustafa KARA, Tasavvuf ve Tarikatlar, Dergah yayınları, İstanbul 1999, s.31

Tasavvuf, dağınık olmayan bir zihinle Allah'ı zikretmek, sema ile vecde gelmek, sünnete uygun bir şekilde amel etmek, maddi şeylerden ilgiyi keserek Allah ile beraber olmaktır.⁴

Yukarıda birkaç tarifi verilen ve bunun yanında da pek çok tarifi yapılan *tasavvufun konusu* insandır.⁵ *Gayesi* ise onun kalbi yönünü eğiterek, olgunlaştırarak kemal derecesine ulaştırmaktır denilebilir.⁶ Kur'an'a göre esas mesele, ferdin mükemmel bir biçimde inşasıdır. Tasavvuf, insanı kötü ahlaktan, çirkin huylardan uzaklaştırmak, güzel vasıflarla bezemek, Allah Resulü'nün ahlakını benimsetmek suretiyle inşa ederek Hz. Peygambere tam bir ittiba ile "*insan-ı kamil*" noktasına ulaştırır. Allah yolunda ve yaratılış kanunları çerçevesinde ferdi inşa etme eğitimine Kur'an ifadesiyle "takva eğitimi" diyebiliriz. Tasavvuf bu eğitimle, insan hayatında madde-nin egemen olmasını önlemekte, manevi yüksekliğin bir tahakküm aracı yapılmasını engellemektedir.⁷

Böylece insan, nefsin arzu ve isteklerine gem vurarak, masivadan uzak kalarak, süfli huylardan arınarak, hayırlı olmayan şeylerden sakınarak, fuzuli işlerden sıyrılarak "*ebedi saadeti*" elde etme imkânını elde eder.

Tasavvuf bir ilim olduğu kadar bir hal ve bir eğitim işi olduğundan, gerek fert hayatında ve gerekse toplum hayatında derin izler bırakan müesseseler kurmuştur. Tasavvufun kurup geliştirdiği bu müesseselerden biri de tarikatlardır. Bir başka ifadeyle, Tasavvuf bir aksiyon ve fikir hareketi, tarikat ise, tasavvufun teşkilatlanmış biçimidir.

Lügatte "gidilecek yol", izlenecek usul, hal ve durum" anlamlar ifade eden "tarik" ve "tarikat" kavramı insanların manevi kabiliyetlerini geliştirmek için kurulan manevi yol demektir.⁸

Tarikatların amacı, insan ruhunu terbiye etmek, insanları dış dünyanın tesirinden kurtarıp iç dünyalarına yönlendirerek, içlerindeki mutlak hakikate ulaştırmaktır.

Tarikatların gayesi, insanın vücut mülkünde ruhu hakim kılmak, nefsi ona esir etmektir.

Tarikatlar, ferdi eğitimde hizmet veren kurumlar olduğu kadar, toplum hayatında da ferden başlayarak içtimai bir takım hizmetler üstlen-

4 KARA, a.g.e., s.31

5 YILMAZ, a.g.e., s.321; KARA, a.g.e., s.18

6 KARA, a.g.e., s.18

7 Yaşar Nuri ÖZTÜRK, *Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar*, Yeni Boyut, İstanbul 1992, s.46

8 YILMAZ, a.g.e., s.243

mişlerdir. Böylece halkın eğitim işi, tekke ve tarikat sınıfının işi olmuştur.⁹

Bektaşilik de, diğer tarikatlar gibi, insan-ı kamili hedef almaktadır. Kişinin bu hedefe ulaşması için kendisinde var olan olumlu-olumsuz yönlerini bilmesi ve tanınması gerekmektedir. Olumsuz yönlerini bilen onları kontrol etmesini öğrenecektir. Olumlu yönlerini bilen ise, insan-ı kamil olmaya kadar giden süreçteki potansiyelinden haberdar olacaktır.¹⁰ Kişi gerek kendi yaşamında gerekse içinde yaşadığı topluluk içerisinde mükemmele ulaşmaya çalışmalı ve kamil bir insan olabilmek için gerekli olan şeyleri yapmalıdır. Bektaşilik, karşılıklı dostluk, kardeşlik, yardımlaşma, dayanışma ve sevgi üzerine inşa edilmiştir. Bektaşilik ahlâkı, kişiyi dünyanın en terbiyeli, edepli, zarif, bütün insanlara karşı gönlü gerçek sevgi dolu insan haline getirir.¹¹ Bektaşi ahlâkının temelinde insana saygı yatar. Bireysel tekamülü sağladıktan sonra sosyal tekamüle erişirmeyi hedefler.¹²

Tasavvuf ve tarikatın amaçladığı ve hedeflediği ferdi ve içtimai boyuttaki inşa hareketlerini şairlerimizin şiirlerinde görmek mümkündür. Bunlardan birisi de Şah İsmail'dir. Hacı Bektaş Veli hayranı ve muhibbi olan Şah İsmail, devlet başkanı olmanın yanında çok iyi "bir toplum mühendisi" olarak karşımıza çıkmaktadır. Şah İsmail'in şiirlerinde Bektaşiliğin hedefe varmak için ortaya koyduğu ahlaki eğitim ilkelerini/kriterlerini görmemiz mümkündür.

2. ŞAH İSMAİLİN ŞİİRLERİNDE AHLÂK EĞİTİMİ:

a) Şah İsmail ve şiirleri

Şah İsmail Hatai Türk dünyasını ciddi anlamda etkilemiş bir ozandır. Bu etkileme ve yönlendirme gücünün Azerbaycan, İran, Türkiye (Osmanlı devletine dahil toprakların büyük bir kısmı) başta olmak üzere hala sürmekte olduğu bilinmektedir. Buna rağmen Şah İsmail Hatai'nin şiirleri dahil, fikirleri üzerine tasavvuf ve eğitim açısından yeterli çalışmalar yapılmadığı anlaşılmaktadır.

9 YILMAZ, a.g.e., s.253

10 Osman EĞRİ, Yaygın Din Eğitimi Açısından Bektaşilik, Horasan yayınları, İstanbul 2003, s.63

11 Ömer Faruk TEBER, Bektaşi Erkânâmelerinde Mezhebi Unsurlar, Aktif Yayınevi, Ankara 2008, s.88,

12 TEBER, a.g.e., s.96

Günümüzde ülkemizde tarikatlar 677 sayılı kanunla kapalı da olsa, fiilen dini ve tasavvufi hayatımızı yakından etkilemektedir. Bu noktadan bakıldığında ülkemizin sosyal, kültürel, sosyo-kültürel, stratejik ikinci sorun olarak adlandırılan Alevilik konusunda toplumu en fazla etkileyen ve yönlendiren dinamiklerden biri, belki de birincisinin Şah İsmail Hatai olduğunda da kuşku yoktur.

Şah İsmail Hatai yaşadığı devirden başlayarak, insanları edebi ve tasavvufi deyişleri ile etkilemektedir. Bu etkilemenin sadece Alevi-Bektaşî kesim değil, bütün Türkleri etkilemeye devam etmektedir.

Bu noktadan değerlendirildiğinde, benzer çalışmaların, diğer Alevi-Bektaşî ozanları konusunda da yapılması ülkemiz sorunlarının çözülmesinde ciddi anlamda etkili olacaktır.

b) Ahmet Yesevi ve Yesevi Yolu

Konar göçer Türkmen'e Müslümanlığı daha kolay anlatabilmek amacıyla, önce manzum "Hikmet" adı verilen şiirlerle anlatım yolunu metot olarak seçmiş olan Ahmet YESEVİ tasavvufi yolunun ilkelerini Fakirname adlı risalede ele aldığı bilinmektedir¹³.

Ahmet Yesevi bu risalesinde Müslümanlığı ilk defa dört ana bölüme ayırarak, daha kolay anlatım yolu biçiminde yorum yapan ilim adamıdır. Yesevi daha sonra bütün tarikat önderleri tarafından da kabul görmüş bu tasnifinde Müslümanlığı 1. *Şeriat*, 2. *Tarikat*, 3. *Marifet*, 4. *Hakikat* başlıklı dört ana bölüme ayırmıştır.

Yesevi'nin 4 *Kapı 40 makam* şeklindeki tasnifi, diğer tarikatlar tarafından da zaman içinde kabul görmüş ve tasavvuf anlayışımızda konuların açıklanması, tebliğ, irşat ve eğitimde etkili hale gelmiştir. Bu sebeple de bu makalenin sonunda ek olarak verilmiştir.

Tasavvufta genel olarak kabul gören eğitim sistemi *seyr* ve *sülûk* deyimleriyle anlatılan uzun ve meşakkatli bir yoldur.

c) Alevilik- Bektaşîlik

Eskiden *Kızılbaşlık* veya *Köy Bektaşîliği* biçiminde ifade edilen günümüzdeki *Alevilik* ve *Bektaşîlik*'te ise, tarikatın "*cihad tarikatı*" oluşu sebebiyle *seyr* ve *sülûk* olmadığı genel olarak kabul edilmekle birlikte, savaşın olmadığı zamanlarda tarikat içinde ciddi eğitim faaliyetlerinin olduğu;

13 Ahmet Yesevi, *Fakr-Name*, (Tercümesi ve orijinal metni Eraslan, Kemal, Yesevi'nin Fakr-Name'si, İ.O. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve edebiyatı Dergisi, C: 22, İstanbul, 1977)

insanın savaşta en kıymetli değeri veya varlığı olan canını verebilecek yüksek ahlaki değerlere ulaşabilmesi amacıyla önemli eğitim kademelelerinden geçmesi gerektiğinde de kuşku bulunmamaktadır.

d) Eğitimde Yaradanı Tanımak

Diğer tarikatlarda olduğu gibi, Bektaşilikte de insanın ilk ve en önemli işi “Yaratan”ı tanımak ve O’nun birliğini kabul etmektir. İnsanı insan eden, Tanrının varlığını kabul ederek, O’na kul olmak ve böylelikle başka kullara kul olmaktan kurtulmaktır. Onun için de her şeyin başı “Tevhid”dir, “Şehadet”tir:

Evvel ol Allah’ın adı söylenür
Cümle *ibadetin başıdır tevhid*
Pirim şeyh Safi’den bize kalmıştır
Sofi kardeşlerin kanıdır tevhid

Tevhid ile bitmez işler bitmiştir
Tevhid ile dünya karar tutmuştur
Tevhid ile talib Hakk’a yetmiştir
Dermansız derdlerin dermanı tevhid

Mürebbisiz musahipsiz damensiz
İkrarından dönen yanar imansız
Yakın ihlas ile çağır gümansız
Şeyh Safi’nin armağanıdır Tevhid

Gel ey Muhammed ümmeti
Bu devlete saadete
Bu din Muhammed dinidir
Parmak getir *Şehadete*

e) Sevginin Eğitimde rolü

Şah İsmail Hatai’ye göre Allah, Peygamberimiz Hz. Muhammedi “*muhabbet*”ten, “*sevgi*”den yaratmıştır. Sevmek, insan olmanın, Müslüman olmanın, ahlaklı, edepli olmanın da ilk şartıdır. Muhabbetini kaybeden, yani Hz. Peygambere imanını kaybeden Hakk’a olan imanını da kaybetmiş olur:

Muhabbetten hâsıl oldu Muhammed
Muhabbetten geçen Hak’dan da geçer

İnsan doğumla ölüm arasında geçirdiği yol boyunca eğitim görür, her gördüğü şeyden ders alır ve bir eğitim süreci içinde yaşar. Eğitimin en önemli kısmı da insan nefsinin eğitimidir. Bu eğitimi zevk haline getiren temel kaynak ise, ilahi vahiydir:

Gerçi Hatay'ı yem günahım çoktur
Kalbimde benlikten eser yoktur
İncil, Tevrat, Zebur dört kitab haktur
Lezzeti ayat-ı Fırkan'dan aldım

Bu eğitim kademelerinin her biri Şah İsmail Hatai deyişlerinde yer almış ve bir kısmı açıkça ve uzun uzun anlatılmıştır.

f) Hacı Bektaş Veli – Şah İsmail ilişkisi

Alevi – Bektaşî Şairleri arasında en başlarda yer alan Şah İsmail Hatai'de kendisini Hacı Bektaş Veli bağılı sayar ve Hacı Bektaş adlı şiir bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Gece gündüz hayaline yanarım
Bir gece rüyama gir Hacı Bektaş
Günahkarım günahımdan bizarım
Özüm dara çektim sor Hacı Bektaş

Bir gece rüyama gir Hacı Bektaş
Günahkarım günahımdan bizarım
Özüm dara çektim sor Hacı Bektaş

Yandı bu garip kul nedir çaresi
Yine tazelendi yürek yaresi
Onulmaz dertlere derman olası
Bu senin bendindin sar Hacı Bektaş

Derdimin dermanı yaramın ucu
Dört güruh mevcuttur güruh-ı naci
Belinde kemeri başında tacı
Yüzünde balkıyor nur Hacı Bektaş

Sadıkların sıdkı aşıkın renci
 Pirlerin pirisin gençlerin genci
 Hem derya hem sedef hem dür hem inci
 Hem umman hem ırmağ göl Hacı Bektaş

Gahi bulut olup göğe ağarsın
 Gahi yağmur olup yere yağarsın
 Ay mısın gün müsün kandan doğarsın
 Ilgıt ılgıt esen yel Hacı Bektaş

Arının yaptığı bala benzersin
 Şu gurbet illerde gönlüm eğlersin
 Bent edip de ikrarına bağlarsın
 Sailin sattığı Hacı Bektaş

Derdiment Hatai eyler niyazi
 Ulu Pir, katardan ayırma bizi
 Bu mahşer günüdür isteriz sizi
 Muhammed önünde car Hacı Bektaş

g) Müminin İşareti

Şah İsmail Hatai'ye göre mümin olmanın ilk şartı “yalan söylememek”tir. Allah Rasulü, “yalan söylemekten şiddetle kaçınılmasını, yalan söylemenin insanı kötülüğe götüreceğini”¹⁴ boşuna mı söylemiştir? Nitekim Hacı Bektaş Veli tarafından ortaya konan ve hemen herkesin bildiği, “eline, diline, beline sahip olmak” şeklindeki ilke de bunu açıkça ortaya koymuyor mu?

Ben müminin diye dava kılanlar
 Gerektir müminin nişanı kardaş
Fahri Âlem Muhammed'in nûrudur
Mü'minler söylemez yalanı kardaş

İnsanın mümin olduğunu gösteren en önemli işaret olan yalan söylememek, aynı zamanda insanın Yaradan'a ve büyüklerine mutî, itaatkâr ve

14 Buhari, Kitabu'l-Edeb,69; Müslim, Kitabu'l-Birr ve's-Sıla ve'l-Âdâb,Hadis No.2607

saygılı olduğunu da gösterir. Yalan, insanın bu anlatılanlara isyan alameti-
dir.

Erenler bize pusudur
Yalan söyleyen asidir
h. Hz. Muhammed – Hz. Ali

Aşağıdaki şiirde yalana itibar etmediğini ve yalancıya merhametli davranmadığını anlatan Şah İsmail Hatai bir başka konuya dikkati çeker. “Aleviler Hz. Ali’ye itibar eder ve Peygamber olarak Onu tanır” şeklindeki iddiaları reddeder ve açıkça bunun yalan olduğunu da söyler:

Hatayi’ m rahm etmem yalana
Özün teslim eder kendi gelene
Ay Ali’dir, gün Muhammed bilene
Bak nazar eyle de hemen ârif ol
“Ay Ali’dir, gün Muhammed”

ifadesi başka şiirlerinde de yer alır. Bununla anlatılmak istenen, coğrafya-
da anlatılan gerçeğe hareketle, ayın kendi ışığının olmadığı, güneşten
aldığı ışığı bize aktardığı hakikatinden hareketle, Hz. Ali’nin bize yansıttı-
ğı ışığın, nurun, Hz. Muhammed’in nuru olduğunu anlatır.

Türkiye’deki görsel medyada nefes olarak da okunan başka bir şiirde
ise bu konu aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

İtibar etmezler bunda yalana
Verir nasibin yüz sürüp gelene
Ay Ali’dir, gün Muhammed bilene
Gerçek isen ikrarına dur imdi

Gitmez oldu şu gönlümün karası
Aşk oduna ciğerciğim yanası
Kırk makamdan benim bağrım yanası
Merhem eyle dört kapıda sar imdi

1) Yalanın Yola Zararı

Dervişim diye dolaşp yalan söylemeye devam edenler, sadece kendi-
lerine zarar vermez, mensup oldukları yola ve erkana da söz getirirler.
Onun için derviş olmak öncelikle yalanı terk etmekle başlar:

Şah Hatai'm neler gelir dilimden
 Hakikat kuşağı çözme belinden
 Nice özün bilmez derviş elinden
 Hırka ağlar tülbent ağlar şal ağlar

Yalan söz söylendiğinde tarikat işaretlerinin tamamı bundan rahatsız olur.

Allah bir, Muhammed hak, Tanrı birdir
 Erenler üstünde balkır bir nurdur
 Cennet-i âlâda bir dergah vardır
 Biz de ol dergahtan ayrılmayalım

diyen Şah İsmail Hatai kendi bakışı içinde “*ikilik*”in olmadığını, “*özü sözü bir*” olduğunu anlatarak, kendi takipçilerinin de öyle olmasını ister.

İkilik perdesi yoktur özümde
 Birliktir muradım özüm sözümde

i) Nefis terbiyesi (Eğitimi)

Şah İsmail Hatai nefsi terbiye etmek için öncelikli olarak nefsi eğitmek; terbiye etmek gerektiğini anlatır. Nefsi terbiye etmek de yedi “*kötü davranış*”ı terk etmekle olur:

Bu *nefsi emmare* yedi sıfattır
 Kovdur gıybettir hırdır hasettir
 Tamah, şehvet cümlesinden eşedir
 Kimseye eyleme bühtanı kardaş

Kalktı havalandı gönülün kuşu
 Kavga, gıybet etmek kötünün işi
 Üstadın tanımaz bunda her kişi
 Anın kim mürşidi er olmayınca

j) Emanet Riayet- Eğitim

Ahlakın en önemli olan ilkelerinden biri de “*emanete hıyanet etmemek*”tir. Bırakın emanete hıyanet etmeyi, Hz. Ali’ye inananlar için yemenin içmenin bile kurallarını “*âdeti*”ni koymuştur. Yemekten önce ve sonra ellerin yıkanmasından başlayarak bilinenler bunlardandır:

Nasihattır benden sana emanet
Sadık emanete etmez hıyanet
Yemek ile içmek için bir âdet
Kurdu, hak Arslanı mümin kuluna

k) Şah İsmail Hatai'de 4 Kapı 40 Makam

Şah İsmail Hatai, Ahmet YESEVİ tarafından ortaya konulan ve Hacı Bektaş Veli tarafından geniş kitlelere anlatılan “4 Kapı 40 Makam” olarak bilinen dini dört temel esasa ayırarak anlatmaya dikkat eder. Onun tasavvuf, tarikat veya insanları eğitmek için kullandığı metotların ana dayanağı da bu temel ilkelerdir:

*Dört kapu kırk makam yetmiş iki kat
Mahabbet dedikleri tecelli-zat
Mü'mine Müslime hayır nasihat
Mahabbetten geçen Hak'dan da geçer*

*Gitmez oldu şu gönlümün karası
Aşk od'una çiğerciğim yanası
Kırk makamdan benim bağrım yanası
Merhem eyle dört kapuda sar imdi*

Ahmet Yesevi'nin Fakirname¹⁵ adlı eserinde ilk defa dile getirilmiş olan “4 Kapı 40 Makam” tabiri Yesevi yolunun takipçileri tarafından ısrarla dile getirilmiştir¹⁶. 4 kapı olarak adlandırılan İslam Dinini şu dört başlık şeklinde tasnif etmektedir:

1. Şeriat,
2. Tarikat

15 Ahmet YESEVİ'nin tarikat kurallarını anlattığı risalesi olarak bilinen “Fakirname” 1977 yılında, Prof. Kemal ERASLAN tarafından, İ.Ü. Türk Dili ve Edebiyatı adlı dergide ilk defa yayınlanmıştır. Bakınız; Kemal ERASLAN, *Yesevi'nin Fakr-Na-me'si*, İ.O. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C: 22, 1977 İstanbul. Bu konuda geniş bilgi için, Güzel, *Abdurrahman*; Ahmed Yesevi'nin Farkr-names'si Ankara, 2008 (2. Baskı) Bu kitap son derece önemli bir çalışmadır. Kitabın son bölümlerinde YESEVİ'nin *Fakirname'sindeki* 4 Kapı 40 Makam ile Hacı Bektaş Veli'nin 4 kapı 40 Makam'ı karşılaştırılmaktadır.

16 Ahmet Yesevi'den sonra 4 Kapı 40 Makam yazan ilk insan Ahmet Yesevi'nin üçüncü halifesi Süleyman Hakim ATA'dır. Süleyman Hakim Ata'nın 4 Kapı 40 Makam'ı da içeren “*Kitabı Bakırgan*” üzerine bir inceleme yazmış olan Prof. Dr. Abdurrahman Güzel'in “*Süleyman Hakim Ata'nın Bakırgan Kitabı Üzerine Bir İnceleme*” 2. Baskı, 2008-Ankara” kitabı görülebilir.

3. Marifet

4. Hakikat

Şah İsmail Hatai de kendinden önce gelen Yesevi yolunun yolcularına uyarak bu dört ana bölümü aynı şekilde "4 kapı" olarak adlandırmış ve bunların ne olduğunu da açıklamıştır:

*Şeriat sancağı geldi dikildi
Tarikat yolunda dürler saçıldı
Ma'rifet deryası taştı döküldü
Hakikatı pir ü pirandan aldım*

*Şeriat öğrendim bin bir ad için
Hakikat öğrendim ayn-ı zat için
Ma'rifet öğrendim bu sıfat için
Tarikate hizmet ettim ezelden*

*Şeriatın ince yolları vardır
Hakikatin derin gölleri vardır
Ma'rifetin gonca gülleri vardır
Bülbülüm gülşende öttüm ezelden*

*Şeriat ma'nisi insana sözdür
Tarikat sözlerimiz gece gündüzdür
Gönül bahr-i aşktır derya denizdir
Bahri ol ummana dal da andan gel*

1) Şeriat Makamı

Şah İsmail bu ortak tanımlardan sonra her bir kapıyı ayrı ayrı anlatır. Derviş, öncelikle şeriata girer. Yani Müslüman'dır. Müslüman olmayanın bu yola girmesi düşünülemez. Müslüman olan kişi şeriati, dinin iman, ibadet, ahlâk esaslarını öğrenir ve yaşar. Aşağıdaki şiirler bunun örneklerinden seçmelerdir:

*Şeriat yolunu Muhammed açtı
Tarikat gülünü Şah Ali seçti
Şu dünyadan nice yüz bin er geçti
Anlar ittifakta, Mehdi yoldadır.*

*Şah Hatai'm eydür sırrını deme
Kılagör namazın kazaya koma
Şu yalan dünyada hiç sağım deme
Tenin teneşirde, sinin saldadır.*

m) Eğitimin Sürekliliği ve Namaz

Namaz, İslam dininde ve İslam tasavvufunda insan eğitiminin en önemli unsurudur. Eğitim sürekli telkin ve uygulamalarla başarılı olur. Eğitim açısından günde beş kere tekrarlanan namaz fevkalade önemsenir. Şah İsmail Hatai bu önem sebebiyle olmalıdır ki, beş vakit namazı anlatan uzun sayılabilir bir şiir yazmıştır:

*Türlü günahlarım yere döküldü
Hak için abdestim aldığı zaman
Sağ yanıma iki melek dikildi
Sabah namazını kıldığım zaman*

*Gökten indirdiler Burağı
Hu deyince, yakın eder ırağı
Dünyada, ahrete yanar çırağı
Öğlen namazını kıldığım zaman*

*Yerden göğe, saf saf olmuş melekler
El kaldırım kabul olsun dilekler
Bize nazar eyler çarhu felekler
İkinci namazın kıldığım zaman*

*Kalbi pak olan hak sırrın sezer
Kıramen kaatibeyn hayrını yazar
Firdevs-i âlâda salınıp gezer
Akşam namazını kıldığım zaman*

*Mümin olan canlar beş vaktin kılar
Onun için dışın nur ile dolar
Muhammed Mustafa şefaata kılar
Yatsı namazını kıldığım zaman*

Hataî'yim, Hakk'ı dilinden komaz
 Daima ederiz biz Hakk'a niyaz
 Yedi "Yasin" ile üç kere "İhlas"
 Hak nasip eyleye öldüğüm zaman

n) Tarikat Makamı

Şeriat konusunda daha pek çok şiire yer vermiş olan Şair 2. Kapı olan *Tarikat* konusunda da son derece önemli şeyler söyler. Yaygın eğitim kurumunu olan tarikata girmiş dervişlerin uyması gereken kuralları uzun uzun anlatır. Tarikat'a giriş, yapılan hatalara tevbe ile başlar:

Dünü günü hata etmektir işim
 Tövbe günahıma estağfirullah
 Muhammed Ali'ye bağlıdır başım
 Tövbe günahıma estağfirullah

Bütün tarikatçılar, tarikatların Hz. Peygamberin sağlığında kurulduğunu anlatır. Tarikat silsilesi Hz. Ebubekir yoluyla Hz. Peygambere bağlanan tarikatlarda, Hicret esnasında, Sevr Mağarası'nda gizlendiği sırada, Mekke müşriklerin mağaraya yaklaşmaları sırasında Hz. Ebubekir'de başlayan korkuyu gidermek üzere gönderilmiş olan ayet¹⁷, korkulmaması gerektiğini, Allah'ın kendileriyle beraber olduğunu bildirilmiştir. Bundan sonra Hz. Peygamber Hz. Ebubekir'e gizlice bir şeyler söylemiş ve bu Nakşilik ve benzerleri için, yalnız, tek başına zikri alan temel dayanağı olmuştur.

Hicretten sonra ise, Medine Devleti kurulmuş ve bir barış ve huzur dönemi başlamıştır. Bu dönemde ise, Hz. Peygamber, cemaatin huzurunda, Hz. Ali'yi yanına çağırılmış, namazda oturur gibi oturmuşlar, diz dize oturken el ele tutuşmuşlar, Hz. Peygamberin rehberliği ile yüksek sesle, "Lailahe illallah" kelimesini birkaç kere tekrarlamışlar, birlikte zikir yapmışlardır. Kadiri, Mevlevi, Rufai, Halveti, Bektaşî ve diğer tarikatlar silsile olarak Hz. Ali'den Hz. Peygambere ulaşır bu tarikatlar açıktan, yüksek sesle zikir yaparlar.

*Şeriat yolunu Muhammed açtı
 Tarikat gülünü Şah Ali seçti*

deyişi bu görüşü anlatır. Yukarda da verilmiş olan deyişinde “ezelden” itibaren “Tarikat” a hizmet ettiğini anlatır:

*Şeriat öğrendim bin bir ad için
Hakikat öğrendim, aynı zat için
Marifet öğrendim bu sıfat için
Tarikate hizmet ettim ezelden*

Eğitim işi öğretmenle olur. Tarikatta ise, öğretmen denmez. Bunlar hayatları örnek alınacak gerçek öğretmen olarak *mürşittir, rehberdir, pir'*dir. Onun için de tarikat eğitimi mürşit ve rehberle olur. Tarikata giren muhibbe giriş töreninde yardımcı olan, tarikat kardeşi olan “*müşahip*” de bunlardandır:

*Şah Hatayi senin derdin deşilmez
Derdi olmayanlar derde duş olmaz
Mürşidsiz rehbersiz yollar açılmaz
Mürşid eteğinde elin var mıdır*

*Ali'nin sırrına ereyin dersen
Bir mürşid-i kamil bul da andan gel
Küfrünü imana satayım derse
Var kendi küfrünü bil de andan gel*

Tarikata giren, usul ve erkan öğrenen dervişin, “*vahdet-i vücud*” anlayışının, “*ölmeden önce ölmek*”¹⁸ olarak ifade ettiği kural gereği “*yüksek ahlâk*” a sahip olması gerekir. Bunun için de nefsin ve şeytanı yenmesi ve sosyalleşmede mesafe katetmesi için daha ciddi bir eğitimden geçmesi gerekecektir. Bu eğitim sınıfının adı “*marifet*” tir. Marifetin bu günkü karşılığı “*bilgi*” olarak tercüme/ifade edilebilir. Marifet, gerçek bilgiye ulaşmak ve gerçek bilgi ile Allah'a ulaşmak ve O'na gereği gibi “*kul*” olmaktır. Bu başarıldığında, toplum barışı ve kamu düzeni için de, aranan uyumlu, ahenkli, başarılı “*örnek insan*” olma imkanı elde edilmiş olacaktır. Ulu Tanrı “*önce kullarımın içine girin*”¹⁹ diyor, daha sonra ise, “*girin cennetimize*”²⁰ diyor. Onun için Marifet makamı öncelikle insanların, yani toplu-

18 El-Acluni, İbrahim b. Muhammed, Keşfü'l-Hafa, Hadis No.2669, C.2, s.291

19 Fecri:89/29

20 Fecri :89/30

mun içine girmek ve insanlarla dost olmak ve insanları sevmek olarak da anılır.

o) Marifet Makamı

Allah insan vücudunu sağlıklı işlesin ve yaratılış gayesine uygun bütün faaliyetleri yerine getirsın diye 360 kemikle bir ağ gibi örmüştür. Onun için de yaratılışına uygun tam kapasite faaliyet hayata ve gayeye 360 ağ ile bağlanmakla olur. Derviş de “marifet” makamında da başarılı olabilmesi için 360 ağ ile konuya bağlanmalıdır:

Sen özünü rehberine berk eyle
 Ma'rifete üç yüz altmış ağ eyle
 Kırk makamı dört kapıda fark eyle
 Gel ey talib özün kul eyleyi gör

p) Hakikat Makamı

Tasavvufta vahdet-i vücud anlayışı varlığın tek olduğu esasına dayanır. O da Hakk'ın vücududur. O'ndan başka “kaim binefsihi” bir vücud mevcut değildir²¹. Bu kevn âlemindeki eşya O'nun mazharı, yani zuhur mahallidir. O'nun varlığı olmadan eşyanın varlığı düşünülemez. Vahdet-i vücud, kalbin manevi seyri sırasında meydana gelir.

Halkın diliyle, var olan sadece Allah'tır. Bütün âlem, özellikle de O'ndan, Allah'ın kendi ruhundan bir parça taşır²². Bu sebeple de insan Allah'a kavuşma veya Allah'ta yok olma diye anlatılan “Fena fillah” mertebesine çıkacaktır. Buna herkesin ulaşamayacağı da bilinir. Hakikat mertebesine yükselen, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Hacı Bayram Veli gibi, Hak Dostu, Allah'ın sevgisini kazanmış olan kullar gibi olanlar bu makama ulaşırlar.

Bunun için alınması gereken eğitim, “Marifet”le birlikte “Hakikat” eğitimidir. Buna başka bir deyişle, Hz. Peygamberin Hadisinde geçtiği şekliyle “âhlaki olgunluğa ermek²³” demek mümkündür.

Bu sebeple de Ahmet YESEVİ ile başlayan bu yolda eğitim yukarda bahsedilen dört kademede tamam olur. Bu mertebeye ulaşan insanlar da Hacı Bektaş Veli'nin, “*incinsen de incitme*” düsturuna uyar, hiçbir kulu ve nesneyi incitmez.

21 Kamil YILMAZ, a.g.e.,s.301

22 Hicr:15/29

23 Kenzü'l-Ummal,C.11,Hadis No.31969 (Ben ahlâkî güzellikleri tamamlamak için gönderildim)

*Kırklar Meydanına Vardım
Gel Beri Ey Can Dediler
İzzetle Selam Verdiler
Gel İşte Meydan Dediler*

*Kırklar Bir Yerde Durdular
Otur Deyü Yer Verdiler
Önüme Sofra Serdiler
El Lokmaya Sun Dediler*

Dinin hedefinde iyi insan, iyi Müslüman yetiştirmek vardır. İyi insan ve iyi Müslüman olmada, toplum hayatında uyumlu, verimli ve ahlaki insan yetiştirmede “model insan”²⁴ hiç şüphesiz İslam Peygamberi Hz. Muhammed’dir. Hz. Muhammed, bütün güzelliklerin kaynağıdır. O, “yüksek bir ahlak sahibi olmakla”²⁵ vasıflandırılmıştır. O’nun yolunda giderken ortaya koyduğu/yaşadığı ahlaki prensiplerini/ilkelerini hayata hâkim kılmak esas olmalıdır. O’nun tevazu, sabır, nezaket ve güler yüzle insanlarla nasıl iletişim kurduğu, tefrika ve ihtilafa sebep olacak söz ve davranışlardan nasıl kaçındığı, insanları hayırlı işlere nasıl yönlendirdiği gibi ahlaki güzellikleri hayat düsturu olmalıdır.

Böylece Muhammed ahlakı ile ahlâklanan, Allah’tan gayrisine muhabbet duymayan insanlar yetişmiş olacaktır. Bu da, huzurlu bir toplumun ortaya çıkışına zemin hazırlayacaktır.

Hz. Muhammed’in yaşadığı ahlaki güzellikleri Şah İsmail şiirlerinde terennüm etmiştir. Bunlardan bir kısmını aşağıya alıyoruz:

*Sen iyilik et durma elden geldikçe
Dediler halk bilmezse Halik bile*

*Erenler gittiği yolları gözle
Gözet bir kamilin izini izle
Mümin kardeşlerin ayıbını
Girmek ister isen rahmet gölüne*

24 Ahzab:33/21

25 Kalem: 68/4

Şah Hatayi cennet kapusun açtım
Cömerd olanların dolusun içtim

Bahil olanları ayırdım seçtim
Bahilden gayrısı cemde buluna

İki mahluk vardır Hakk'a kul olmaz
Mağrurluk kibirlik etmeli değil

Mağrurlar orada olurlar yalan
Kibr imiş yorulub yollarda kalan

Şah Hatayi eydür senindir ferman
Olursun her kulun derdine derman

Kaba saba olsun heman yük olsun
Arıdalım gönül evi pak olsun

Ben de bildim benlik yoktur özümde
Benliğim mürvete saldım ezelden

Özün eğri ise yola zararsın
Derdini yitirmiş derman ararsın

İyi ile konuş olasın iyi
Felek iyi bilir paşa ile beyi

Yıkık gönülleri ma'mur edelim
Biz edelim etmeyende nemiz var

Sen Hakk'ı yabanda arama sakın
Uyduysan kalbine Hak sana yakın
Ademe hor bakma kendini sakın
Cümlesin ademde buldum erenler

İhlas ile gelen bu yoldan dönmez
Dost olan dostuna ikilik sanmaz

Şah Hatayi'm eder Bağdad'dır vatan
İkilikten geçüp birliğe yeten
Erenler yanında kil ü kal tutan
Yolu dikenlidir hardan sayılır

Ahreti görüp dünya için aşarsa
Şeytana uyup da yoldan şaşarsa
İki kardeş birbirine düşerse
Anın nasibini bulmak görünür
Sen nefsini öldür olagör yeksan
Varlık gömleğini eylegil üryan

Aklını beğenüp ikrarın koyup
Kalkup havalanup nefesine uyup

Gelüb ihlas ile yola gidenin
Zerrece gönlünde güman gerekmez
Sil süpür kalbini evin pak eyle
Mü'minin aynası duman gerekmez

*

Biz tüccar değiliz alub satmayız
Erkân gözediriz yoldan sapmayız
Gönlümüz ganidir kibir tutmayız
Biz Muhammed Ali deyenlerdeniz

Bir susuz sulamak gerek
Bir aç doyumak gerek
Bir dili söylemek gerek
Feriştehler bilmez ola

*

Elifi koy badan başla
Nefsin kalesini taşla
Var Hakk'a yarar işle
Bak üstündeki yazana

Sofi isen alub satma
Helaline haram katma

Yolun eğrisine gitme
Doğru yola nazar eyle
Kötünün sözü ağudur
Urur sinemi dağıdır

Alçağa indir özünü
İn türaba sür yüzünü
Pişir de söyle sözünü
Arasında çığ bulunur

Arı eyle gönül şehrin
Hak olup payine süren
Görüb bir kardeşte sırrın
Sır edenin demine hu

Şah Hatayi'm ma'ni söylerim dilden
Ayrırlar seni kibr ile kinden
Ölmeyene nasib olmaz bu yoldan
Var ölmezden evvel öl de andan gel

Ladin bahçesinde gonca gül olmaz
Kamil ile yoldaş olan yorulmaz
İki mahluk vardır Hakk'a kul olmaz
Mağrurluk kibirlik etmeli değil

Mağrurlar orada olurlar yalan
Kibr imiş yorulub yollarda kalan
Eğer yolcu isen köprüyü dolan
Göz göre çamura batmalı değil

İyi ile konuş olasın iyi
Felek iyi bilir paşayı beyi
Bu çarhın elinden el aman deyi
Hünkar ağlar vezir ağlar kul ağlar

Gel gönül pirlerin nasihatini
Biz turalım tutmayanda nemiz var

Dost mahabbetin mahabbetimize
Biz katalım katmayanda nemiz var
Ahreti koyup dünya için aşarsa
Şeytana uyup da yoldan şaşarsa
İki kardaş birbirine düşerse
Anın nasibini bulmak görünür

Mahabbettir yerin göğün direği
Mahabbet edenin yanar çırağı
Aşıkın Beytullah ma'suk durağı
Hak nazar ettiği yerdir mahabbet

EK
AHMET YESEVİNİN FAKRNAMESİNE GÖRE
4 KAPI 40 MAKAM

Dört Kapı:

- 1. Şeriat**
- 2. Tarikat**
- 3. Marifet**
- 4. Hakikat**

A. ŞERİAT MAKAMLARI

1. Tanrı'nın varlığına, birliğine, sıfatlarına ve zatına iman etmek.
2. Namaz kılmak.
3. Oruç tutmaktır.
4. Zekat vermek.
5. Hacca gitmek.
6. Yumuşak sözlü olmak.
7. İlim öğrenmek.
8. Rasûlü Ekrem'in sünnetlerini yerine getirmek.
9. Emr-i mârufu yerine getirmek (iyilik yapmak ve iyiliği emretmek).
10. Nehy-i münker yapmak (kötülük yapmamak, yapanlara engel olmak).

B. TARİKAT MAKAMLARI

1. Tevbe etmek.
2. Pîre el uzatmak.
3. Havf(Allah'ın sevgisi kaybetme korkusu).
4. Reca(Allah'tan daima ümitli olmak).
5. Vird-i evkatı yerine getirmek(belli vakitlerde zikretmek).
6. Pirin hizmetinde olmak.
7. Pîrin izni ile konuşmak.
8. Nasihat dinlemek.
9. Tecrit olmak(her hürlü kötülükle ilgisini kesmek)
10. Tefrit olmak(kendi kendine yeterli hale gelmek).

C. MARİFET MAKAMLARI

1. Fena fillah olmak(Allahı görür gibi davranmak).
2. Derviş olmak.
3. Her işe tahammül etmek.
4. Helal ve güzel istekte bulunmak.
5. Marifet kılmak(ilim sahibi olmak).
6. Şeriat ve tarikatı yaşamak ve yaşatmak.
7. Dünyayı terketmek (dünya bağıslı olmamak).
8. Dünya ve ahiret arasında ahireti seçerek davranmak.
9. Vücut (varlığın sadece Allah'ın olduğun)u bilmek.
10. Hakikat sırlarını bilmek.

D. HAKİKAT MAKAMLARI

1. Alçak gönüllü olmak.
2. İyiyi ve kötüyü tanımak.
3. Kanaat sahibi olmak, yabancı lokmaya el uzatmamak.
4. Kendisini ve lokmasını hak yolunda sebil etmek.
5. Kimseyi incitmemek.
6. Yoksulum dememek ve varlık sahibi gibi, nesi varsa sebil kılmak.
7. Seyr-ü sülûku yaşamak.
8. Sırrı saklamak
9. Şeriat, tarikat, marifet ve hakikat makamını bilmek.
10. Bildikleriyle amel etmek.

Bu anlatım aynı yolun yolcusu ve günümüze kadar gelmesini sağlayan Hacı Bektaş Veli olmuştur. Ancak Hacı Bektaş Veli'nin dört ana başlığı

muhafaza etmekle birlikte alt başlıklar (40 makam) da değişiklikler yaptığı da bilinmektedir²⁶.

HACI BEKTAŞ VELİ 'NİN MAKALAT' INA GÖRE 4 KAPI 40 MAKAM

Dört kapı:

- 1. Şeriat**
- 2. Tarikat**
- 3. Marifet**
- 4. Hakikat**

1. ŞERİAT MAKAMLARI

1. İman. (Amentüdeki esaslara iman)
2. İslam. (Şehadet, namaz, oruç, hac, zekat ve diğerlerini yerine getirmek)
3. İlim.
4. İhsan. (Allah bizi her zaman ve her yerde görür. Bizim de onu aynı şekilde görür gibi davranmamızdır).
5. Evlenmek.
6. Helal yemek ve helal giymek.
7. Peygamberin Sünnetine uyanlardan olmak: bid'atçılardan olmamak.
8. Şefkat ve Merhamet.
9. Helal kazanmak ve faizi haram bilmek.
10. İyiyi yapmak ve yapılmasına yardımcı olmak: kötüyü yapmamak ve yapılmasına engel olmak.

2. TARİKAT MAKAMLARI

1. Tevbe edip el almak (dervişler ipine dizilmek)
2. Mürid olmak.
3. Kılık ve kıyafeti ile tarikatçıların kıyafetine bürünmek.
4. Korku ile ümid arasında yaşamak.
5. Hizmet etmek.
6. Nefse hakim olmak.
7. Allah'tan gayrı her şeyi bırakmak ve sadece Allah'a dönmek.

8. Hırka, makas, zenbil, seccade, icazet, ibret, ve hidayet.
9. Cemaat sahibi, nasihat sahibi ve Allah'ın kullarına karşı sevgi sahibi olmak.
10. Aşk, şevk, kanaat sahibi olmak ve fakirliğini bilmektir. (Fakirlik, Allah'ın kulu olduğunu idrak etmek; GANİ olanın sadece Allah, O'nun dışındaki herkesin ve her şeyin fakir olduğunu kabul etmektir.)

3. MARİFET MAKAMLARI

1. Edeb.
2. Korkmak. (Allah'ın sevgisini kaybetmekten korkmak).
3. Nefis terbiyesi, açlık ve kanaatkârlık.
4. İkrar ve tasdik. (kabul ve doğrulama)
5. Hayâ (Utanmak).
6. Cömertlik.
7. İlim.
8. Sükûnet ve düşkünlük.
9. Kâlbe ve gönüle riayet etmek ve hoşnut etmek.
10. Kendini tanıyıp bilmek.

4. HAKİKAT MAKAMLARI

1. Diğer yaratıklar karşısında toprak gibi mütevazi olmak.
2. Bütün kâinatı aynı gözle görmek. (Bunun işlediği iyi, bunun ki kötü şeklinde görmek yerine, sadece işlenen fiili iyi veya kötü olarak görmek).
3. Allah'ın bize verdiği mal- mülkten olmayanlara bol bol ikram etmek.
4. Ölmeden önce ölmek.
5. Hiç bir yaratığa zarar vermemek ve hiç bir yaratıktan zarar görmemek.
6. Konuşurken doğru söylemek ve bağlı olduğu mürşide tam bir istekle bağlanmak.
7. İyi ve kâmil kulların girdiği yola girmek.
8. Kendisinden keramet sadır olduğunda gizlemek.
9. Sabretmek, Tanrı'ya yakarmak ve Tanrıya ulaşmak.
10. İlm-i ledünn'ü öğrenmek. (İç gözüyle gözlemde bulunmak).

